

7. POWSTANIE KULTU MĘCZENNIKÓW

Dnia 6 października 1982 r. gościł na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, zaproszony przez Instytut Historii Kościoła, dziekan Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jana Gutenberga w Moguncji, ks.prof. Theofried Baumeister, specjalista starożytnej problematyki martyriologicznej /autor: "Martyr invictus. Der Martyrer als Sinnbild der Erlösung in der Legende und im Kult der frühen koptischen Kirche", Münster 1972; Die Anfänge der Theologie des Martyriums", Münster 1980/. Wygłosił on prelekcje pt. "DIE ENSTEHUNG DES MÄRTYRERKULTES".

W pierwszej części swego przemówienia prelegent scharakteryzował krótko historię badań nad postawionym problemem przypominając, że nowoczesna krytyczna hagiografia zaczęła się od prac bollandystów. W XIX wieku na uniwersytetach tematykę genezy kultu męczenników podjęła historia religii, która cały panteon chrześcijańskich świętych wyprowadzała ze starożytnej mitologii pogańskiej. /np. kult św. Jerzego jest przedłużeniem kultu Mitry/. Podwaliny zaś pod współczesne badania i poszukiwania początków kultu męczenników starożytnych położyli: H. Delehaye /Les origines du culte des martyrs, Bruxelles 1933²/, Th. Klauser /Christlicher Märtyrerkult, heidnischer Heroenkult und spätjüdische Heiligenverehrung, Köln-Opladen 1960/, J. Jeremias /Heiligengräber in Jesu Umwelt, Göttingen 1958/, N. Brox /Zeuge und Märtyrer. Untersuchungen zur frühchristlichen Zeugnis-Terminologie, München 1961/, W. Rordorf /Zur Entstehung der christlichen Märtyrerverehrung, Erlangen 1977/, V. Saxer, /Morts, martyrs, reliques en Afrique chrétienne aux premiers siècles, Paris 1980/ i ostatnio P. Brown /The cult of the saints. Its rise and function in Latin Christianity,

Chicago - London 1981/. Prelegent stwierdził ponadto, że na powstanie kultu męczenników mógł w jakimś stopniu wpłynąć zarówno pogański kult zmarłych i herosów, jak i kult męczenników i świętych żydowskich, który jednak ukształtował się w pełni, gdy już istniał rozwinięty kult męczenników chrześcijańskich /np. św. Cyprian mówi o męczennikach Starego Testamentu jak o wzorach do znoszenia prześladowań/.

Druga część wykładu poświęcona była teologii kultu męczenników, bo zdaniem prelegenta, cała podstawa kultu męczenników wywodzi się z teologicznego rozumienia męczeństwa. Teologicznego zaś rozumienia śmierci męczeńskiej należy się doszukiwać już za czasów Antiocha IV Epifanesa, kiedy to powstawała Księga Daniela i apokaliptyczne spojrzenie na męczeństwo. Judaistyczna teoria apokaliptyczna wskazywała na sprawiedliwość Bożą po śmierci i nawrócenie się prześladowców, cierpienie zaś interpretowała w sensie oczyszczenia, próby lub pokuty. Obok tej apokaliptycznej wizji istniał hellenistyczny obraz filozofa, wolnego i niezależnego, który nie lękał się śmierci w obronie własnych przekonań /Sokrates/. Obraz ten również i u Żydów budził podziw, szczególnie gdy chodziło o wierność Torze /np. w Księgach Machabejskich/. Chrześcijaństwo wypracowując swoją teorię wchłonęło zarówno żydowski, jak i hellenistyczny pogląd na męczeństwo, z tym, że nagradzającym lub karzącym sędzią jest Chrystus. Mówca zaznaczył, że pierwsze formy kultu męczenników są już widoczne w spisanych aktach męczeńskich. W II wieku krystalizuje się pojęcie męczennika jako świadka w odróżnieniu od wyznawcy. Techniczny termin "martys" - "świadek" pojawia się po raz pierwszy w "Martyrium Polycarpi" /ok. 167 r./. Ze względu na to, że nie jest on wyjaśniany, można przypuszczać, że powstał on wcześniej i był powszechnie znany.

Trzecią wreszcie część swego wykładu prelegent poświęcił samemu dokumentowi "Martyrium Polycarpi", jako że widział w nim klasyczną nić łączącą chrześcijańską teologię męczeństwa z kultem męczenników. Nie tylko bowiem występuje w nim termin "martys", ale również wypowiedzi dające podstawę do oddawania czci męczennikom. Profesor poruszył 4 zagadnienia: powstanie i redakcja tekstu "Martyrium Polycarpi", tytuł "martys" obraz męczennika oraz forma kultu męczennika. Zachowany tekst omawianego aktu męczeńskiego powstał, jak nas o tym informują ostatnie badania /B. Dehandschutter, Martyrium Polycarpi. Een literair-kritische studie, Leuven 1979; P. Brind'Amour, La date du martyre de saint Polycarpe /23 lutego 167/, Analecta Bollandiana 98/1980/ 456-462/, wkrótce po śmierci umęczonego biskupa i wbrew niektórym opiniom /np. H. von Campenhausen, Bearbeitungen und Interpolationen des Polycarpmartyriums = Aus der Frühzeit des Christentums, Tübingen 1963, 253-301/ jest autentyczny z wyjątkiem ostatnich dopowiedzeń. Sam termin "martys" powstał w okresie między śmiercią św. Ignacego /+ 107/ a męczeństwem św. Polikarpa /+ 167/. Jeśli zaś chodzi o naszkicowany tu obraz męczennika, to trzeba pamiętać, że św. Polikarp jako uczeń św. Jana Ewangelisty już za swego życia darzony był ogromnym szacunkiem. W tym zaś dokumencie chrześcijańska postać męczennika osiągnęła sylwetkę męczennika żydowskiego narysowanego w Księgach Machabejskich. "Martyrium Polycarpi" wspomina o uroczystym obchodzeniu dnia śmierci męczennika. O ile u pogan dzień śmierci zmarłego święciła tylko najbliższa rodzina, to u chrześcijan dzień śmierci męczennika czciła cała wspólnota parafialna. Nie objaśnia się tu już znanego pojęcia "martys", ale Kościół Boży w Smyrnie komunikuje for-

mę obchodów męczeńskich Kościołowi Bożemu w Filomelion. Późniejsze świadectwa martyriologiczne informują nas o dalszym krystalizowaniu się zorganizowanego kultu męczenników. Warto pamiętać, że papież Zefiryn dlatego między innymi zamianował Kaliksta zarządcą cmentarzy, by organizował kult męczenników w katakumbach. "Passio Perpetuae et Felicitatis" była prawdopodobnie od początku uważana za wzorcowy formularz stosowany przy obchodach rocznic męczenników.